

»VASST EMOT».

Några stålets föregångare som magiskt skyddsmedel.

(Föredrag hållet vid 4:e nordiska folklivs- och folkminnesforsarmötet i Oslo
d. 21 aug. 1928.)

Av

LOUISE HAGBERG.

Bland alla de medel, vilka under tidernas lopp av människan använts till skydd mot allehanda sjukdomar, förgörning, trolldom och spökeri, intager stålet en framstående plats. Denna stålets profylaktiska makt torde emellertid ursprungligen ingalunda ha berott endast på själva ämnet utan i all synnerhet därpå, att de föremål av järn eller stål, vilka i dylikt syfte kommit till användning, varit sådana, som varit försedda med skarpa eggar eller vassa spetsar. Den latinska benämningen på stål, »acies», har samma grundbetydelse och avser något spetsigt eller uddvasst, liksom *acus* betyder spets, udd, nål och *acidus*, *acutus* skarp, spetsig. I uppgifter om stål som magiskt skyddsmedel framhålles vanligtvis även den eggvassa eller spetsiga egenskapen som det väsentliga, det är i allmänhet »eggvasst stål» såsom knivar, avbrutna knivsuddar, nålar o. s. v., som därvid kommit till användning. Om en gammal värmländsk gumma, död för omkring en trettio år tillbaka, berättas, att hon varje kväll brukade lägga en stor bila under sin säng med eggen utåt för att under natten skydda sig mot ont inflytande.¹ Ty för att föremålet av stål skall kunna hindra bland annat de dödas andar från att komma in bör dess egg eller spets vara vänd utåt. Hos en barnaföderska skulle till skydd nålar slås in i tröskeln, och innan hon

¹ Nord. Museets arkiv. Brynhild Wilén.

blivit kyrktagen, fick hon aldrig gå ut under bar himmel utan att bära eggjärn eller knappnålar på sig. En år 1847 i Horla sn (Västerg.) född kvinna har berättat, att hennes mor alltid vid dylika tillfällen brukade stoppa en rakkniv — således ett så vasst föremål som möjligt — in i barmen, för att inte trollen skulle komma åt henne. Kommo de, hade nämligen rakkniven den makten att kunna resa på sig och skära dem.¹ Likaså skulle det vara »stålnål» på barnet, innan det blivit döpt, så att intet ont skulle få makt med det samma.² Eggvasst stål under tröskeln skyddar mot allt ont. För att den döda ej skall oro de efterlevande slår man in en stålspek i dörrtröskeln, sedan kistan burits ut (Finl. Estl.)³ Nålar i dörrarna skydda ävenså mot gengångare, och likaså om de stickas in i svepningen under den dödes fötter. Försöker han att gå igen, skall han då sticka sig på dem. Av samma orsak ha också nålar stuckits in i föremål, som den döda trots gå efter.⁴ Eggvasst stål har även mycket använts, när det gällt att skydda kreaturen mot ont inflytande. Liar ha satts upp i stall och ladugård, för att ej djuren skola ridas av maran, och till skydd mot onda ögon ha knivar där stuckits in (Bohusl.)⁵ När kreaturen skulle ut på betet om våren och bindas in på hösten, skulle de gå över en yxa, kniv eller skära (Uppl.)⁶ Redan gamla testamentets rabbiner hade förbjudit användandet av järn i apotropäiskt syfte. Det vore, sade de, ett hedniskt bruk att lägga järn under huvudet; att fastbinda sådant vid fötterna i en havande kvinnas bädd eller kasta järn mellan gravarna med utropet: »bort».⁷ Man får dock icke taga för givet, att överallt där folktron betjänat sig av föremål av järn eller stål, detta skett i profylaktiskt syfte. Sålunda torde de i älvkvarnar så ofta förekommande knappnålarna jämte där befintliga mynt

¹ Nord. Museets arkiv. Anna Arwidsson.

² Nord. Museets arkiv. Anna Arwidsson.

³ H. J. Tegengren: Dödstro, döds kult och döds magi i svenska Sydösterbotten. Särtryck ur Svenska Litteratursällskapets förhandlingar och uppsatser 26. Helsingfors 1913, s. 7 och F. J. Weidemann: Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten. St. Petersburg 1876, s. 310.

⁴⁻⁶ Nord. Museets arkiv. Anna Arwidsson.

⁷ Scheftelowitz: Alt-Palästinensischer Bauernglaube in religionsvergleichender Beleuchtung. Hannover 1925, s. 66.

ditlagts i egenskap av värdeföremål, ty såsom sådant torde väl knappnålen fordomdags ha betraktats.

Kännedomen om metall tillhör emellertid en jämförelsevis sen period i människans utvecklingshistoria. Dessförinnan torde helt naturligt mer primitiva skyddsmedel ha fått tjänstgöra, innan de sedermera utbyttes mot de mer effektiva av metall såsom järn och stål. Tron på dylika primitiva skyddsmedel kan än i dag spåras i folktron. När det gällt att skydda sig mot såväl andra människor som djur och onda andemakter, har naturmänniskan givetvis gripit tag uti det i naturens rike, som funnits närmast till hands, och till hennes ursprungligaste stickvapen torde bland annat törnet eller tornen kunna räknas. Taggar ha även fordomdags fått ersätta nålar. Sålunda omnämner Tacitus, att de gamla germanerna i brist på spännen brukade hopfästa sina kappor med busktornar.¹ Enligt en dansk sägen skall likaså vid världens ände folk fästa samman sina kläder med taggar av törnbusken.² I hushållsbruk tagas slånbuskens tornar, »tjörnestaggar» (Sk.), ganska allmänt i anspråk såsom pölsepinar. De plockas i god tid före slakten, skrapas och torkas. De finnas även till salu för detta ändamål.³

Torn eller törne är en i vårt språk allmän benämning på vissa buskar och träd, å vilka en del grenar blivit förkrympta till vassa tornar, törnen eller taggar, såsom hagtorn, slånbärstorn, nypontorn, m. fl. Den latinska artbeteckningen för en del torn- eller törnväxter *Spinosa* betyder i likhet med *acies*, *acer*, *acutus*, något som är taggigt och uddvasst. På franska språket är *acinier* en folklig benämning på törnbuske.

Av botanici anses hagtornen *Crataegus Oxyacantha* (oxys—skarp, och *acantha*—törne) som den egentliga tornväxten. Hagtornen, som förekommer i de norra tempererade regionerna, uppträder i Sverige i vilt tillstånd ej nordligare än till Dalälven, dess gräns mot norr går genom norra Uppland, och Stockholms stad är i Sverige den

¹ Tacitus: Germanerna. Övers. av N. E. Hammarstedt, Stockholm 1921, s. 41.

² Tang-Kristensen: Danska Sagn. Århus 1893, s. 344.

³ Nord. Museets arkiv. Anna Arwidsson och Alma Wahlberg. — Meddelat av docent C. W. von Sydow.

nordligaste ort, där vilda hagtorslundar finnas. Hagtornen, som med sina vita blommor och röda bär hör till de vackraste av vårt lands buskar och småträd, håller sig gärna i ekens närhet, vilken den även liknar till form och förgrening. Om det i en socken finnes blott en enda hagtorn, kan man, skriver prof. C. Lindman, nästan vara alldeles viss på, att en ek står eller stått i dess omedelbara närhet.¹

Ordet hagtorn, som återfinnes såväl i fornsvenskan som isländskan, betyder egentligen häcktörne, d. v. s. törne eller torn som tjänar till häck eller hägnad. Redan tidigt har nämligen hagtornen på grund av sin täthet och hårdighet allmänt brukats till inhägnader och stängsel. På så sätt har den till exempel i England använts alltsedan den romerska ockupationens dagar.² »Hedgethorn» är även det engelska namnet på hagtorn, liksom på tyska »Hage» och »Hackdorn». »Hagtorn är ypperst till levande häckar», skriver professor Elias Fries³, liksom Richard Dybeck, att hagtornen »i långa tider varit känd att gifva goda häckar och lefvande gärdesgårdar». ⁴ För att hindra det från berg och höjder nedflytande regnet och snövattnet att i åkrarna föra med sig lera, sand och grus, kan det också, enligt Urban Hiärne, »särdeles i de åkrar som lutande äro, ofwan före planteras små häckar af hagtorn, stärklerijs, ehn, graan eller annat sådant som tager emot». ⁵ Linné har även under sina resor i Sverige gång efter annan lagt märke till såväl hagtornens som liknande buskars stora betydelse, när det gällt att anskaffa tillförlitligt stängsel. På Öland kunde, säger han, hagtornen uppnå ända till tre famnars höjd, och bli så tjock, att man med möda kunde famna dess stam. ⁶ Från sin resa i Skåne berättar han

¹ C. A. M. Lindman: »Stockholms hagtornsträdgårdar» i Sv. D. 2. 7. 1926 och »Bilder ur Nordens flora» III, Stockholm 1905, s. 216.

² The Encyclopedia Britannica II ed. Vol. XIII, Cambridge 1910.

³ E. Fries: Kritisk ordbok över Svenska växtnamn. Utg. av Sv. Akad. Stockh. 1880.

⁴ R. Dybeck: Runa 1899, s. 12—13.

⁵ U. Hiärne: Den korta Anledningen til Äthskillige Malm och Bergarters Mineraliers och Jordaslags etc. Efterspörjande och angifwande beswarad och förklarad. Stockholm 1702, s. 328.

⁶ Carl Linnæi Öländska Resa. Förrättad år 1741. Stockh. 1907, s. 58.

att »slånbärsbuskar afhuggna och genomträdde med perpendiculaire störrar voro på många ställen de allmännaste gärdesgårdar öfver hvilka ingen kunde klifva, alltså den säkraste stängseln i landet». I Sonstorp i Skåne plögade, skriver han vidare, häckar bildas på så sätt, att pilstörrar, vilka utslå sina grenar uppåt, nedslogos i marken, och varhelst en öppning visade sig, inplanterades nyponbuskar, björnbuser, slån eller bockris.¹

Detta tillvägagångssätt erinrar på ett slående sätt om vad romaren Cajus Julius Cæsar berättar i sin redogörelse om det galliska kriget (58—50 f. Kr.). Enligt denne hade nämligen nervierna, ett belgiskt folk, som bodde norr om Ardennerne, för att hindra grannarnas rytteri från att hemsöka dem med sina plundringståg, gjort inskränningar i späda träd och böjt ned dem, varefter björnbärs- och törnbuser planterades mellan deras tätt växande grenar. Det blev befästningar, vilka icke kunde genomträngas eller ens ses igenom, »varav», skriver Cæsar, »vår krigshärs marsch hindrades».²

I dalen nedanför Hammershus på Bornholm, vid vilken tillträdet till slottet måste ha varit oerhört svårt, finnas ofantliga mängder med hagtorn, vilka med stor sannolikhet ha planterats i försvarssyfte.³ Även nedanför Borgholms slott på Öland växa i ek-skogen täta snår av hagtorn, slån och nyponbuskar.

Sedan gammalt har hagtornen eller tornen hållits i stor helgd. En urgammal sägen förtäljer, att den skulle ha uppstått ur blixten och till följd därav bevarat dess heliga eld i sina grenar.⁴ Och om invånarna i Tule berättar den östromerske historieskrivaren Prokopios (500-talet), att de brukade offra människor i träd och törnbuser, helgade åt krigets gud.⁵ I Tyskland har hagtornen varit helgad åt guden Tor.⁶ Att hugga ett hagtornsträd är synd.⁷ Här

¹ Carl Linnaei Skånska Resa. Förrättad år 1749. Lund 1874, s. 84 och 219.

² Cajus Julius Cæsar: Galliska kriget, övers. av G. Dahl, Stockh., s. 219.

³ Meddelat av prof. L. Weibull, Lund.

⁴ Rehling & Bohnhorst: Unsere Pflanzen. Gotha 1904, s. 67.

⁵ Procopius: Historia Gothorum, Vandalorum et Langobardum. Amsterdam 1655, s. 261.

⁶ Wuttke: Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart. Berlin 1900, s. 22.

⁷ Buschan: Das deutsche Volk in Sitten und Brauch. Stuttgart 1922, s. 449.

i Norden har den även tidigt omgivits av en slags helgd. En berättelse av år 1680 från Skåne förmäler, att invid Carleby i Harjagers härad då hade funnits en hög törnebuske, som kallades helig, emedan ingen trodde sig kunna hugga den eller taga något därav utan skada, varför den alltså fått stå orörd ifrån urminnes tider.¹ I Karaby, det forna Carleby, skall det alltjämt finnas ett par med höga hagtornsbuskar bevuxna kullar, om vilka en sägen går, att krigsmän, och ibland dem även en konung, där ligga begravna. Alla voro rädda för att göra någon åverkan å dessa hagtornsbus-

Fig. 1. Gamla »offertornar» vid Kämpinge i Skåne T. Högdahl. Naturskydd i Sverige, s. 25. G. Hyltén-Cavallius foto.

kar, och man säger sig nattetid ha hört gny och vapenskrammel från kullarna, ävensom musik och otydliga kommandorop.² Enligt professor Sven Nilsson ansågs ännu vid 1800-talets början de på gamla ättekullar växande hagtornsbuskarna — på till bronsåldern hörande ättehögar ses i Skåne i allmänhet inga andra träd än hagtorn — så heliga, att yxan aldrig fick vidröra dem.³ »Den yxan»,

¹ R. Dybeck: Runa, Stockholm 1847, s. 49.

² Nord. Museets arkiv. Alma Wahlberg.

³ S. Nilsson: Skandinaviska Nordens urinvånare. II Bronsåldern. Stockholm 1862—1864, s. 21.

säger Nicolovius, »fick vara bra mycket stälad, som skulle våga avkvista dessa träd». Merendels drabbades den person, som fört den, kort därefter av lamhet eller någon annan svår sjukdom.¹ Liknande tro har även rått i Storbritannien och Irland, att olycka väntar den, som vågar rycka upp en hagtorn.² I ett engelskt arbete av år 1561—1562 omnämnes såsom vidskepelse bruket att betrakta tornbuskar såsom heliga, och för lång tid tillbaka skall i Newparish i Skottland ha funnits en gammal torn, för vilken folket hyste vidskeplig vördnad; några personer, som hade djärvt skada densamma, hade blivit strängt straffade för detta helgerån.³ Ännu på Hyltén-Cavallius tid fick man i Vemmenhög (Sk.) se detta träd växa orört till och med i åkrarna.⁴ Icke ens en kvist vågade man bryta, och barn, som lekte på en »tornhög», fingo av sina föräldrar stränga tillsägelser att aldrig vidröra ett sådant träd.⁵ I Vitaby i Skåne var det en gång en flicka, som gick upp på en ättehög för att skära törne, med påföljd att hon höll på att bli tagen av trollet, som bodde där.⁶ Om en annan hög, som på grund av att flera tornar växte på densamma, fått namn av »Tornabacken», berättas, att en gubbe — och en annan gång en gosse — skulle av ett troll där ha blivit intagen.⁷ Och vid Ottenby på Öland har fordom funnits en hög med traditioner om offringar, på vars topp en gammal lummig hagtornsbuske, kallad »trolltornen», skall ha växt.⁸ Nicolovius vet även att från Skåne omtala tornar, vid vilka det offrats St. Hans aftonen. En sådan offertorn stod ännu på hans tid på Ahlstads mark, och skulle deras förekomst på ättekullar göra de där inneboende trollen mindre farliga.⁹

¹ Nicolovius: Folkklifvet i Skytts härad i Skåne. Lund 1868, s. 157.

² Encycl. Britannica.

³ Brand Ellis: Popular Antiquities III London 1901, s. 271.

⁴ G. O. Hyltén-Cavallius: Värend och virdarna. I, s. IX § 82.

⁵ Nilsson: anf. arb.

⁶ E. Wigström: Folktro och sägner, i Sv. Landsmål. Stockholm. VIII: 3, s. 28.

⁷ Nicolovius: anf. arb., s. 157.

⁸ J. H. Wallman: Undersökning om svenska monumenter ifrån fornåldern och dess förbindelse med Historien. Kongl. Vitterhets, Hist. och Antiquitets Akademiens handlingar. D. 4. Stockholm 1838, s. 120.

⁹ Nicolovius: anf. arb., s. 157.

»Haggetorn» har mycket använts omkring gravar och kyrkogårdar (Österg., Bohus, Smål.)¹ Ävenså har ett slags törnbuske, kallad »gravtörne», använts till plantering på själva gravkullarna (Bohusl.)²

Fig. 2. »Pesttjörn» på Skarnby kyrkogård, Nordfyn, Danmark.
(Dansk Folkmindesamlings arkiv, Köpenh.)

Sången vet till och med att berätta, att nyponbuskar kunnat växa upp på gravar utan att där vara planterade. Så skulle ha skett i Gästrikland, där det en gång var två äkta makar, vilka hatade varandra intill döden. De begrovos bredvid varandra, och

¹ Nord. Museets arkiv. Anna Arwidsson.

² A. Paulsson i D. Arill: Tro, sed och sägen. Göteborg 1924, s. 33.

på kullen växte sedan en nyponbuske upp, som var full med hem-ska taggar, långa som spjut. Mödrarna ropade alltid till sina barn: »gå inte för nära».¹

Under tornar brukade ofta pestdöda människor jordas. Från Danmark omtalas flera »pesttjörne», som icke få röras, och vilka sägas stamma från den svarta dödens dagar. Ett sådant pesttjörne står sålunda på Skarnby kyrkogård på Fyn.²

I Sydafrika har det varit vanligt att omgiva gravarna med törnhäckar,³ men detta torde ofta nog skett i syfte att förhindra hyenor, tigrar och andra vilda djur från att gräva upp liken. Av samma skäl har, när en hövding därstädes begravts i sitt hus, detta brukat inhägnas med stakar och törnen.⁴ Sed har också varit, att människor, vilka dömts till att levande begravas, kastats på ris och törne och väl även täckts därmed. Vid offer av krigsfångar kastades törne över dessa.⁵ I Nord- och Sydindien, där man hos en del stammar brukade fylla gravarna med törne, säges detta ha skett för att den döde icke skulle komma att gå igen och hem-söka de efterlevande.⁶

Tornar eller törnen ha ganska allmänt brukats som skydd mot de döda för att avhålla dem från ovälkomna besök, ty gengångare, spöken, häxor och djävlar frukta det vassa törnet och fly därför. Såväl på Island som i Armenien tros spöken icke kunna inkomma i ett hus, i vilket törne sitter fästade.⁷ I Skåne har i stället för taggar pluggar av hagtorn (verentorn) borrats in i tröskeln, ty då skulle inga spöken ha makt över dem, som voro inne i huset.⁸ Av Jöran Sahlgren anges vidare ett av Magnus Olsen anført estniskt

¹ Gefle Dagblad 29. 9. 1925.

² Dansk Folkemindesamling, Köpenhamn. Jfr. E. Tang-Kristensen: Danska Sagn. Århus 1896, s. 573.

³ G. Buschan: Ill. Völkerkunde. I. Stuttgart 1922, s. 599.

⁴ H. Hildebrand: Folkens tro om sina döda. Stockh. 1874, s. 102 och F. C. Andreä: Die Todten-Gebräuche der verschiedenen Völker der Vor- und Jetztzeit. Leipzig 1846, s. 241.

⁵ von Amira: Germanische Todestrafe, s. 151.

⁶ Scheftelowitz: anf. arb, s. 69.

⁷ Scheftelowitz i Zeitschr. des Vereins für Volkskunde XIII, s. 69.

⁸ Lunds universitets Folkminnessamling. H. Thorbert.

bruk att sätta en tistel i fönstergluggen såsom tillkommet för att skrämma bort demonerna.¹ Likaså berättas från Bosnien, att när bondkvinnorna där gingo för att »se liket», brukade de till skydd ha tofflor på fötterna och hagtorn i huvudduken. På hemvägen kastade de sedan under besvärjelse tofflorna och hagtornen långt ifrån sig. Den döda skulle då ej kunna hemsöka dem utan måste stanna för att uppsamla de sålunda bortkastade föremålen.

Enligt slavisk folktro bli själarne efter människor, som dött osaliga, till vampyrer, vilka i 40 dygn nattetid färdas omkring efter döden. Om nätterna få de liv och lämna då sina gravar för att hemsöka människor, strypa dem och dricka deras blod. Vampyr kan dock även en död bli, om en hund, men i synnerhet en katt sprungit under bordet på vilket han ligger lik. Från ett dylikt hemskt öde kan den döde emellertid räddas, om en hagtornstagg stickes in under hans tunga, eller om några gamla kvinnor begravningsdagens afton begiva sig till graven och omgiva den med lin och hampblånor, som de strö svavel eller pulver på och så antända. Sedan blånorna brunnit ned, sticka de fem gamla knivar eller fyra hagtornsspetsar i den döde, knivarna i hans bröst och tornarna i hans händer och fötter, för att, om han stiger upp ur graven, han då skall spetsa sig på dem. Har emellertid en död blivit till vampyr, är det enda sätt, varigenom han kan tillintetgöras, bränning eller spetsning.² I det senare fallet spetsas en hagtornsstör och drives genom vampyrens kropp. Detta menar många vara det enda verksamma, under det andra åter hålla före, att det även kan ske förmedelst en kniv, med vilken ännu intet bröd har skurits.³ Att driva en påle genom den dödes kropp för att förhindra honom från att gå igen har även i Norden varit ett sedan gammalt mycket anlitat medel. Spetsandet på en hagtornsstör har man velat tyda som en symbolisk förbränning på grund av att tornen, som tänkts som förkroppsligandet av blixten, användes till likbål.⁴ Men icke

¹ Jöran Sahlgren: Eddica et Scaldica. Fornvästnordiska studier II. Lund 1927 —28, s. 309.

² F. S. Krauss: Slavische Volksforschungen, Leipzig 1908, s. 126 ff.

³ Krauss: *anf. arb.*, s. 126.

⁴ F. Liebrecht: Zur Volkskunde. Heilbronn 1879, s. 64.

endast emot gengångare har det tagits i anspråk. På ett mycket primitivt sätt har detta förfaringssätt länge fortlevt bland Sveriges finnbefolkning. När man under skördetiden var särskilt rädd för ett hotande ovädersmoln, tog en person en snesstör, ställde sig på bara knäna och riktade störens spets mot molnet, därunder läsande »Fader Vår» rätt fram och baklänges samt befallande det att klyva sig eller gå åt sidan. Den spetsiga stören har dock även kunnat utbytas mot eggvasst stål. Sålunda berättar Segerstedt att på Rifallet i Nås (Dalarna), bodde en kvinna kallad Rifalls-Lena, vilken, när då för några år sedan ett åskmoln hade hotat att utgjuta sig över skörden, man hade sett taga en lie, riktat dess spets mot molnet och läsa upp ovannämnda trollformel.¹

Redan bland det gamla testamentets judar ha törnen med sina vassa taggar varit ett allmänt förekommande profylaktiskt medel, och bekämpades hos dem seden att stoppa till fönstren med törnen såsom ett hedniskt bruk.² Jämte törnet och andra taggväxter har även hagtörnen tidigt använts till skydd mot onda väsens inflytande. I det gamla Rom hade man sålunda för sed att anbringa hagtörnskvistar över dörrar och fönster för att bortdriva allehanda onda väsen (noxæ), framförallt de spöklika, i ugglegestalt uppträdande »striges», vilka sjukdomsdemoner troddes uppåta inälvorna hos späda barn.³ Likaså har i Slavonien intill senare tid brukats att i ett hus, där det funnits småbarn, sticka in slåntörnskvistar (Slehdorn—*Prunus spinosa*) över dörrar och fönster.⁴ Brukligt har även bland slaviska folk varit, att till skydd bära en dylik kvist insydd i kläderna. Bland malajerna plägar man att hos en barnaföderska hänga skarpa tornar såsom skyddsmedel. På den malajiska halvön, där byggnaderna uppbäras av stolpar, är det vanligt att under golvet fästa en gren av någon vass taggig planta för att, i händelse onda andar skulle vilja försöka underifrån komma åt det nyfödda barnet,

¹ A. Segerstedt: Mpt i K. Vitterhets, Hist. och Ant. Akademien, Stockholm.

² Scheftelowitz: anf. arb., s. 69.

³ W. Mannhardt: Der Baumkultus der Germanen und ihrer Nachbarstämnen. Berlin 1875, s. 295.

⁴ Krauss: anf. arb., s. 72.

de då skulle sticka sig på dem.¹ Votjäkerna hänga ävenså till skydd törngrenar över hyddans dörr,² och indierna bruka lägga törnen omkring sina bäddar.³ Till stängsel och häckar ha även stora kaktusarter ofta tagits i anspråk. I Österåker i Sörmland säges man ha brukat att dra sjukdom ur kroppen till taggiga buskar såsom nyponbuskar, vilket skedde under vissa ceremonier.⁴

Såsom en på 1700-talet härskande vidskepelse omnämnes i England bruket att första maj insamla kvistar av hagtorn eller viltorn och uppsätta dem över bostadens ingång för att dymedelst fria sig för häxor. Fordom var det nämligen en där bland alla klasser förekommande sed att den dagen gå ut och »maja», varvid hagtorn, som hör till de träd vilka tidigast blomma, användas som »maj». Man steg tidigt upp, redan efter midnatt, och tågade under musik och blåsande horn ut till skogen, där grenar brötos från träden och smyckades med blombuketter och kransar, varefter deltagarna även nu under musik och med hagtornskvistar i hattarna återvände i soluppgången. Vid hemkomsten pryddes fönster och ingångar med den blomsterrika skörden. En i Suffolk gammal sed var dessutom, att den tjänare, som den första maj kunde komma med en fullt utslagen hagtornsgren, skulle till frukost trakteras med en rätt av gräddde.⁵ Sedan kalendern ändrats, har emellertid hagtornen sällan i England stått i full blom före den andra veckan i maj.⁶

Törnen eller törnet har även kommit till användning i flera folks kulthandlingar. Hagtornen har betraktats som hoppets symbol, och hos de gamla grekerna buros i bröllopsprocessionerna grenar av detta träd, med vilka även Hymens altare pryddes. Likaså har i Schweiz i kantonen Zug brukats att vid Kristi lekamens fest, vilken infaller andra torsdagen efter pingst, pryda fältaltarna med hagtornskvistar, vilka sedermera omsorgsfullt bevaras i hemmen.⁷

¹ W. W. Sheat: Malay magic. London 1900, s. 334 (N. E. Hammarstedts excerpter).

² Schefftelowitz: anf. arb., s. 69.

³ Frazer: The golden bough II, s. 142, London.

⁴ Nord. Museets arkiv. Karl Eriksson.

⁵ Brand Ellis: anf. arb. London 1895. I, s. 217.

⁶ Encycl. Britannica och Reiling & Bohnhorst: anf. arb., s. 67.

⁷ Hoffmann-Krayer: Feste und Bräuche des Schweizervolkes, Zürich, 1913, s. 163.

Att törnbuskens blommor ha en så härlig doft säges bero därpå, att Jungfru Maria brukade på den torka Jesubarnets kläder. Men bären skall man akta sig för, ty den får löss som äter dem.¹ Den doftande, blommande hagtornen har magisk kraft. Har man råkat ut för något sjukdomsbringande trolltyg, är det, enligt skånsk folktro, bra att röka med fyra på midsommaraftonen korsvis plockade hagtornskvistar.² I hagtornsträd kunde även sjukdomar sättas bort, eller ock i pilar, blott man täppte hålet med en hagtornstagg, satte den i kors med en kniv och strök nio gånger fram och åter över det onda, varefter pinnen brändes upp, och kniven stacks i en springa i väggen, där den skulle sitta i tre dygn (Sörml.)³ Hade man ont någonstans i kroppen, har man i Sörmland brukat att »veva ur sig» det och fästa det i taggiga buskar, nyponbuskar eller andra.⁴ Hagtornens rot säges även kunna användas till föryngring av gamla träd.⁵

När det gällt att skydda kreaturen mot allehanda ont inflytande ha även tornväxter mycket tagits i anspråk. För att intet ont skulle drabba djuren har man i Uppland brukat hänga endera hagtornskvistar eller stärkebär, striksbär (slån) i stalltaket och lägga hagtorn och kvicksilver i krubborna. När de i en bondgård en julkväll skulle ge hästarna foder, sågo de en gul groda hoppa ut i snön. Det var allt något som ej var bra, som gav sig i väg.⁶ I Böhmen drives boskapen, när de släppes ut på bete över törne, och hos slaviska folk har man till skydd mot häxor brukat anbringa några tistelgrenar eller ock slå in en spik i stalldörren.⁷

Vid förfrågningar förra året angående dylika seder fick författaren nerifrån Skåne mottaga ett meddelande angående en art av hagtorn, »Kristi kors», vars grenar växa så, att de nästan bilda ett

¹ E. Monseur: Le Folklore Wallon. Bruxelles 1862, s. 30.

² Ave: Växtriket. Ord och bild 1896, s. 15.

³ Nord. Museets arkiv. Anna Arwidsson.

⁴ Nord. Museets arkiv. K. Eriksson.

⁵ Den afslöjade Naturen, dess Sympathie och Magnetism. Övers. av H. v. Gerstenberg. Gefle 1855, s. 54.

⁶ Nord. Museets arkiv. Anna Arwidsson.

⁷ Krauss: anf. arb., s. 39, 40.

kors (förmodligen samma art som det tyska Kreuzdorn, Rhamnus Cathartica, å vilken tornarna bilda kors mot grenarna; vägtorn på svenska.) Denna tornväxt anses äga en undergörande verkan och skydda mot »trossale», om man splittrar av veden och sätter ned en kvist i båset hos djuren eller över dörren till ladugården. Djuren skola trivas mycket bra, om en kvist av detta träd stickes in här och var i ladugården. »Jag har haft en sådan otur med hönsen i år» sade mannen, som berättade härom för sagesmannen och gick så med detsamma och skar av några kvistar och satte in i höns huset.¹

Misslyckas smöret vid kärningen, bör man i botten av kärlet lägga en hagtornskvist. Det kan ju ibland hända, att det intet blir annat än trollsmör, men vill man då ha reda på vem som förtrollat smöret, behöver man bara piska det med hagtorn och kasta det i elden, ty då kommer trollkärningen, som ställt till med otyget, fram och vill dricka.² Men har man bara en kärnstav eller kärna av vägtorn, våga sig häxorna ej fram utan hålla sig på avstånd.³

På samma gång som häxorna sky de till skydd mot dem anbragta vassa tornarna, församla de sig vid sina färder till Blocksberg dock gärna på törnhäckar, vars taggar de bryta av och äta.⁴ »Med Forlov, sagde Fanden, han lænede sig till en Tornebusk» säger ett gammalt danskt talesätt.⁵ Vidare berättar Dybeck, att trollen när de om våren sola sitt guld, bruka hänga upp det på törnbuskar.⁶ I en norsk folksaga omtalas en »tornepidsk» såsom särskilt undergörande.⁷

Kring tornen eller törnet har helt naturligt en mängd sägner och legender samlat sig. En värendsk sägen, som erinrar om den i Domarboken kap. 7 befintliga Jothamsfabeln enligt vilken träden smörjde sig törnbusken till konung, förtäljer att träden en gång skulle välja sig en konung. Efter flera förslag, vilka alla förkas-

¹ Nord. Museets arkiv. Alma Wahlberg.

² Hyllén-Cavallius: Värend och virdarna. Stockholm 1864, s. 440.

³ U. Jahn: Hexenwesen und Zauberei in Pommern. Breslau 1886, s. 13.

⁴ Wuttke: anf. arb., s. 157.

⁵ Meddelat av underinspektör Elna Mygdal, Köpenhamn.

⁶ o. ⁷ Dybeck: Runa. Stockholm 1847, s. 17, 20.

tades, enades de slutligen om att taga törnbusken till konung, ty tack vare sina vassa taggar kunde han bäst försvara sig mot människorna.¹ Ursprungligen hade, enligt en gammal tysk legend, rosen taggar stått rakt ut från grenarna, men som Lucifer, när han störtades ned ifrån himmelen, försökte klättra upp igen på en lång gren av nyponbusken, fullsatt med taggar som på en stege, böjde Vår Herre taggarna nedåt, så att företaget misslyckades.² En annan sägen berättar, att geten en gång hade svurit, då kom Skam och hängde henne på de vassa taggarna av en hagtorn och flådde henne, och alltsedan dess har hagtornen blivit kallad »Skam flådde geta på'na» (Västerg.,³ Bohusl.) eller »trädet, vid vilket fan flådde geten» (Västerg.) Som förklaring till uppkomsten av denna sägen anföres, att när barken avslås av trädet, visa de därvid blottade ytorna ett trådigt och liksom getraggigt utseende.⁴ Vägtornen (*Rhamnus cathartica*) bär även namnet »getapel», i Norge »geijtbark» och »troidved».

Såsom det i evangelierna omtalade törnet angivas flera arter; såväl *Ilex*, *Zizyphus* m. fl. ha fått namnet »Spina Christi», på grund av att Kristi törnekrona skulle ha sammanvridits av grenar från någon av dem. Av såväl Linné som andra författare anges »*Rhamnus spina christi*» vara den rätta.⁵ Enligt en bland franska bönder gängse tradition skulle emellertid Frälsarens törnekrona ha sammanvridits av hagtornskvistar, och därför ge hagtornen varje år, natten till långfredagen klagoljud ifrån sig för att på så sätt ånyo erinra kristenheten om Herrens död.⁶ En tysk legend berättar vidare: I den natten då Frälsaren anträdde sitt lidandes väg, genom-bävades hela naturen av djup smärta, och när Guds son gick förbi den vilda törnbusken susade det »ack och ve» genom dess gröna grenar, för att han skulle komma att riva så djupa sår i den Heliges panna. Men Herren vände sin blick till honom och sade: »vad rår du för, om råa händer fläta en krans av dina grenar att sättas

¹ Hyltén-Cavallius: anf. arb. I, s. 310.

² o. ⁴ Lyttkens: Svenska växtnamn. Stockholm 1908—1911 II, s. 584.

³ Dybeck: Mpt i K. Vitterhets, Hist. och Antikv. Akad:s arkiv.

⁵ Lyttkens: anf. arb. II, s. 584.

⁶ Rehling & Bohnhorst: anf. arb.

Fig. 3. Kinesiskt gravkärl med »dödsmonster». Från omkr. år 3,000
F. K. Yang Shao. — Östasiat. Samlingarna. Stockholm.

på mitt huvud, så att de spetsiga törnena stinga mig. Till tecken på din oskuld skola änglarna i dag kläda dig med vita blommor, som årligen skola slå ut minnesdagen av mitt lidande.» Därpå sträckte Herren ut sin hand, och den dystra slånbusken lyste upp i vit blomsterprakt.¹ En annan legend berättar, att Josef av Arimatia skulle haft en stav av hagtorn.² När den helige Josef en gång med några följeslagare kom till England för att där förkunna

¹ Encycl. Britannica. Vol. XIII.

² Rehling & Bohnhorst: anf. arb.

evangelium, stack han för att giva hedningarna ett bevis på sin gudomliga mission, sin torra hagtornsstav i jorden, och genast slog den rot och smyckade sig med grenar, blad och vita blommor. Det var en juldag detta under skedde, och därefter blommade den varje julnatt.¹ En avläggare hade sedan planterats i Glastonbury, där den på samma sätt blommade och åtnjöt stort rykte. Under Karl I (1625—1649) brukade en festlig procession varje juldag överbringa en gren av den berömda Glastonburytornen till konungen och drottningen som gåva.²

Såsom vi i det föregående sett, ha tornar eller törnen brukat användas som skydd mot gengångare. På torntaggarnas profylaktiska makt därvidlag kommer man även att tänka, när man ser de taggiga linjer, med vilka gravkärlen i forntida gravar ofta äro utsirade. Bilder av föremål tillskrevos ju samma verkan som föremålen själva, och det är i hög grad antagligt, att dessa tagglinjer tillkommit i profylaktiskt syfte. Professor J. G. Andersson har också påvisat, att detta mönster, som han benämner »dödsmonstret», åtminstone vad de av honom hemförda östasiatiska samlingarna beträffar, äro i regel tillfinnandes å alla gravkärl men däremot icke å kärl funna vid boplatser.³ Upptill å det här avbildade gravkärllet finnes förutom det sågbladslignande dödsmonstret även en större tagglinje, vilken också den möjligen kan ha sin profylaktiska betydelse. Dylika tagglinjer vilka dock höra till den primitivaste ornamentiken, finner man ofta på såväl svenska,⁴ danska⁵ som keltiska⁶ m. fl. gravkärl.

I likhet med tornväxterna har även enen (*Juniperus communis*) — också den ett bärande träd eller bärbuske — hållits för helig. Från en resa i Finnveden år 1870 berättar sålunda friherre Gabriel Djurklou, att det vid många gårdar funnos heliga träd, mest lindar

¹ Rehling & Bohnhorst: anf. arb. och Reinsberg-Düringsfeld: Das festliche Jahr. Leipzig 1898, s. 460.

² Wuttke: Deutsche Aberglaube, s. 282.

³ J. G. Andersson: Archaeological Research in Kansu. Peking 1925, s. 13, 14.

⁴ Statens Hist. Museum. Vägledning Forntiden. Stockh. 1923, s. 30.

⁵ Nationalmuseet. Den danske samling. Oldtiden. Kjøb. 1921. Fig. 31.

⁶ J. R. Allen: Celtic art in pagan and christian times. London 1904, s. 24—25.

och enar, vilka omhuldades med stor vördnad.¹ Och från Finland omförmäles, att det där vid gården Mettali i Savolax hade funnits ett stort gammalt enträd kallat »Mettelinkataja», vilket år 1874 hade söndersplittrats. Vördat såsom gårdens skyddsande hade det hemburits offer, och fordomdags hade vid midsommartid vidskepliga ceremonier företagits under densamma.² I enen säges såväl goda som onda andeväsen, bland andra älvor, innebo.

Enen, vilken norrut i Sverige mest uppträder i buskform, ehuru någon gång även som träd, kan i mellersta och södra delarna i landet ofta bli till ståtliga stamväxande träd av betydande höjd och omfång. Den berättas i stamomkrets vid brösthöjd kunna mäta ända till 2,6 m. och 14—15 m. i höjd. Kronan å den mycket omtalade »Snöåenen» i Järna sn (Dalarna) har nedtill den betydande omkretsen av 28 m.³ Bäst utvecklar enen sig i ödsliga och karga trakter och följer icke gärna människan till hennes fasta bostäder. Den uppträder i de mest olikartade former, än som höga, smala pyramider eller smäckra pinie- eller cypressliknande träd och än som stora yviga eller helt små buskar, men ibland rent av kläder den marken som en matta. Liksom hagtornen har även enen såväl i Sverige som i andra länder mycket använts till hägnader.⁴ Enen har man ej heller gärna velat åverka; det har ansetts som synd att hugga en en. På 1830-talet växte på en egendom i Västergötland ett gammalt enträd, som godsets ägare ville fälla, men därtill kunde ingen enda man på hela godset förmås.⁵ Och ännu år 1918 lär på kyrkogården i Fröskog i Dalsland en gammal knotig och anskrämlig enbuske ha funnits, å vilken ingen vågade göra åverkan. En år 1790 född kvinna skulle ha sagt sig ej kunna minnas den annorlunda. Om denna berättar en gammal sägen, att när en svår pest för många

¹ G. Djurklou. Antikvarisk resa i Östbo, Västbo och Mo härader. N. Smålands Fornminnesförening. VII. Jönk. 1870. Jfr Varend och virdarna I, s. 313.

² Globus. 1891, s. 350.

³ Sveriges Natur. Sv. Naturskyddsföreningens årsskrift. Stockh. 1910, s. 95, 98, 114. 1913, s. 148 och T. Högdahl. Naturskydd i Sverige. Stockh. 1925, s. 128 ff.

⁴ K. Heckscher. Die Volkskunde des germanischen Kulturkreises. Hamburg 1925, s. 278 ff.

⁵ Varend och virdarna I, IX.

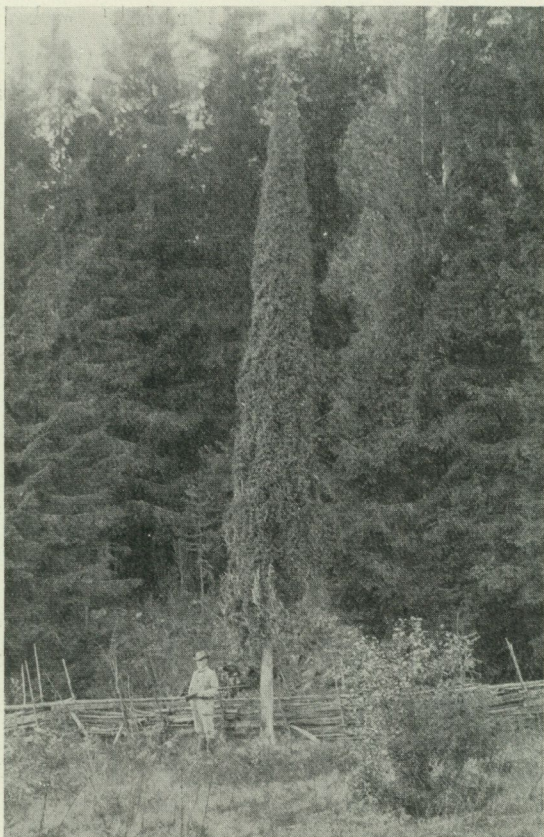

Fig. 4. Enträd vid Åvik, Askersunds sn, Närke.
H. 13,5 mtr. »Sveriges Natur» 1913, s. 148.

hundra år sedan rasade i socknen, troddes enda medlet för dess hävande vara att låta levande begrava tvenne tvillingbarn. Så skulle även ha skett å nämnda kyrkogård, varefter enbusken där hade planterats.¹ Vida beryktad har den sedan år 1903 i Värmlands museum i Karlstad förvarade Gillberga-enen varit, vilken av församlingen allmänt betraktades som ett slags vådräd. Det berättas, att när prosten Joh. Göransson var kyrkoherde i Gillberga (1754—1769) skulle en dag tvenne barn ha kommit vandrande genom sock-

¹ J—s H—d i Aftonbladets halvveckouppläga 16. 10. 1918.

Fig. 5. Pyramid-en i Oppeby sn, Östergötland. H. 7,2 m.
Svenska Naturskyddsföreningens arkiv. Fot. E. Netz.

nen, en gosse med en lie och en flicka med en räfsa. Då de kommo till prästgården upptäckte emellertid Göransson, som enligt folktron såg mer än vanliga människor, att de ej voro några riktiga människobarn utan pesten som hade kommit. För att hindra dess utbredning tog då Göransson ett av flickans långa gula hårstrån och band därmed de tvenne barnen vid enen. På så sätt räddades socknen från den förfärliga farsoten, och så länge enen fick stå var den skyddad för denna. Stor blev bedrövelsen, när så underrättelsen spreds, att enen fallit för yxan, och under allmänt deltagande från sockenbornas sida forslades den till stationen för att därifrån sändas

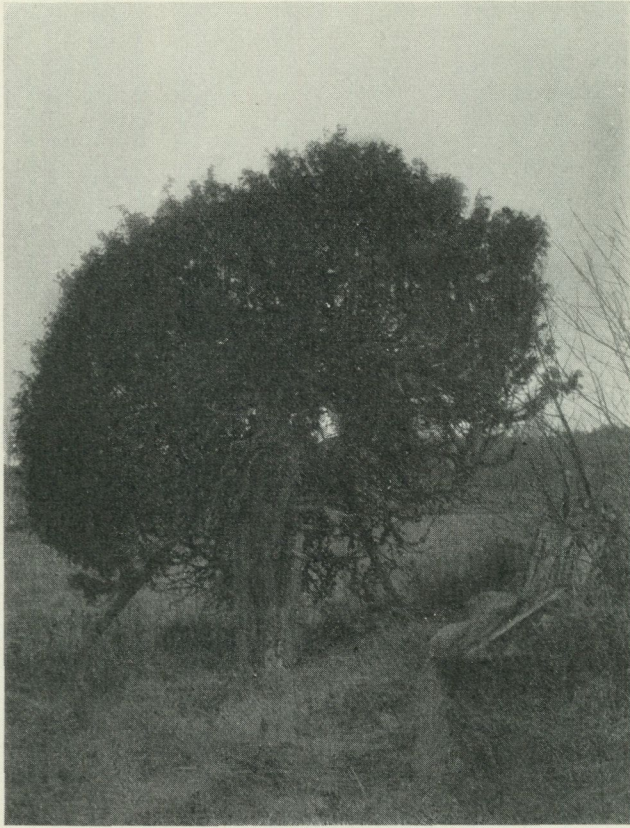

Fig. 6. Gillbergaenen eller »Göranssons en», (Efter nedsågningen, därför stöttad), fot. 1903. Tillh. fröken Lydia Viotti. Göteborg.

till museet. Våldsverkarna voro okända, men de funnos som trodde sig veta, att dådet hade föröfvats av ett par främmande flottkarlar, vilka höllo till icke långt från enen, och som kort därefter ömkligen omkommo, ihjälösade i kajutan på sin pråm. Straffet hade drabbat dem.¹

Mången grav från hednatiden, skriver en tysk författare på 1800-talet, ligger än i dag i enpyramidens smala skugga.² Och å de

¹ Meddelat av lektor J. Viotti, Uppsala, och fru Gertrud Viotti, f. Mörner, Taxnäs.

² Lippert: Christenthum, Volksglaube und Volksbrauch. Berlin 1882, s. 478.

offerhögar, vilka alltjämt kastas upp invid platser, där någon våd-
ligen omkommit eller mördats, består de förbipasserandes offer ofta
av enriskvistar eller hela enbuskar. Till förbränning av döda an-
vändes i forntiden ved av heliga träd. Olaus Magnus berättar så-
lunda, att prästers och förnäma mäns lik brukade brännas å bål,
tillredda av enbuskar.¹ Vid gamla germanska gravplatser har
man även funnit kol av en.

Enen och dess ris har även ansetts som ett verksamt skydd mot
onda andemakter, vilken tro bland annat går igen i bruket att vid
begravningar strö ut ris å den väg den döde skall färdas till sitt
sista vilorum, ehuru enriset numera ganska allmänt utbytt mot
granris.

Riset utströddes, säger man, för att hindra den dödes vålnad
från att komma åter. Ville den döde gå igen, skulle han sticka
sig på de nålfina barren och på så sätt tvingas åter till graven,
och för att barret skulle taga emot, har det därför noga iakttagits,
att rikta risets toppar mot kyrkogården. Såväl från Gotland, Häl-
singland, Närke, Småland, Ångermanland som Finland, föreligga
uppgifter om denna folktro. Men enligt vad en år 1836 i Hälsing-
land född kvinna meddelat, ströddes riset endast ut i de fall då de
efterlevande verkligen fruktade, att den döde skulle gå igen.

Efter jordfästningen, och sedan kullen blivit jämnad, brukade
i Albo härad i Skåne ett par kvinnliga släktingar till den döde,
de så kallade »paubraiersona» strö vit sand och enris över densamma
och sedan vintertid smycka graven med kulörta pappersblommor,
prydda med enriskvistar, som de stucko ned runtom kullen.²

Även mot häxor, trolldom, och förgörning skyddar enen och dess
ris. I nybyggnader muras enris in, och av enens till slöjdvirke
förträffliga trä förfärdigas en mängd föremål såsom piskhandtag,
käppar och tobakspipor, m. m.³ Ur enstop tros trollpackor icke

¹ Olaus Magnus: Historia om de Nordiska folken. Övers. gm Michaelisgillet. Upp-
sala 1912. XVI:2.

² Nord. Museets arkiv. Alma Wahlberg.

³ Rehling & Bohnhorst: anf. arb., s. 65 ff. Buschan: Das deutsche Volk in Sitte
und Brauch. Stuttgart 1922, s. 449.

3—290301. Fataburen.

kunna dricka.¹ Jonsokdagen har i Norge kvistar av en och hägg till skydd satts i kors över varje ko i ladugården.²

Den, som kunde konsten att göra sig osynlig, förvandlade sig enligt gammal tro till en enbuske, som ingen sedan vågade vidröra.³ Och drakar som vaktade i jorden fördolda skatter kunde icke dödas med något annat vapen än en tvillingsstör av enträd.⁴

Få växter ha så använts till att bota alla möjliga sjukdomar som enen. »Det finns väl enbuskar» hette det, när någon var sjuk. Det var en gång en kvinna, berättas det, som led av njurlidande, för vars bot hon reste in till Linköpings lasarett. Men där träffade hon en gumma, som sade: »vi ha väl enar», varpå kvinnan i fråga reste hem igen, följde gummans föreskrifter och blev, som det påstås, bra. Till kuren hörde, att man skulle rycka upp en en, som var i sin fulla kraft och hade god näring, och ta av roten, som var »först under jordytan», koka den och så dricka av spadet (Österg.)⁵

Till att döva tandvärk har även enen varit mycket använd. Ett sätt har därvid varit att gnida tänderna med en ur en enbuske, nyss skuren barkbit och därefter binda fast biten igen.⁶ Mot trötthet lär det hjälpa att före anträdandet av en resa fästa en enriskvist i hatten⁷ eller också att en stund sova under en enbuske varefter man vaknar upp med nya krafter. Det skall ha varit av denna orsak, säges det, som Luther i I Konungaboken 19:4, 5 översatte ett ord, som egentligen avser ett slags ginst, med »en»: »Elias satte sig och sov under en en.»⁸

Av enens blåa bär, på vilka Kristus har satt sitt kors,⁹ bereddades under medeltiden en dryck, som skyddade mot alla onda mak-

¹ Hyltén-Cavallius: anf. arb. I, 313.

² S. Nergaard: Folkeminne fraa Østerdalen. V. Norsk Folkeminnelag XVI. Oslo 1927, s. 55.

³ Rehling & Bohnhorst: anf. arb.

⁴ F. J. E. Eneström: Finvedsbornas seder och lif. Halmstad 1910, s. 187.

⁵ Nord. Museets arkiv: Margit von Schwerin.

⁶ Nord. Museets arkiv: Anna Arwidsson.

⁷ Wuttke: Deutsche Aberglaube, s. 407.

⁸ Rehling & Bohnhorst: anf. arb.

⁹ Storaker: Naturrigene i den norske Folketro. Ved Nils Lid, Oslo. Norsk Folkeminnelag XVIII. 1928, s. 43.

ters inflytande och kom en till att kunna skåda in i framtiden. I Sverige ha bären mycket använts mot ögonsjudomar.¹

Blev boskapen, särskilt lammen, sjuka, brukade lapparna fördriva sjukdomen genom att slå djuren med brinnande enkvistar.² Annars vill man dock påstå, att man aldrig får slå ett kreatur med enris.³ Hade en person blivit förhäxad, troddes det ävenledes hjälpa att bakifrån, utan hans vetskap, slå honom med en dylik brinnande kvist.⁴ Brukligt har också varit att använda enris som långfredagsris. »Jag minns», berättade år 1926 en äldre värmäländska, »mor Lina, som hade pojkar på körgårn, det är över 30 år se'n, hon gick sta' och la' dit enriskransar åt dem. Långfredagsris skulle de i alla fall ha haft», sade hon.⁵ Att till helgen beströ golven med friskt doftande enris har varit ett vida spritt bruk, som även tillskrivits profylaktisk makt. I Dalsland säges enriset strös ut till långfredagen, för att påminna om Kristi törnekrona.⁶

Rök fördriver onda andar, och det har ansetts, att särskild makt är till finnandes i den rök, som uppstår, när enris därvid användes. Den röken utgör ett mäktigt skydd mot häxor och allehanda onda väsen. Vanligt har ju varit att vid sjukdomstillfällen röka med »grönt ene», men hos lapparna rökes även, när en sjuk har dött, och i Finland troddes de dödas andar kunna fördrivas, om det i stugan röktes med tjära och enris.⁷ Så snart den döde burits ut, röktes det i Tyskland med enris och kummin.⁸ När pingsteldarna tändes i Schlesien, brukade, innan aftonklockorna ringde, herdarna tända gran- och enriskvistar och därmed dämpa lågorna, för att så mycken rök som möjligt skulle dra över fälten och hålla häxorna på avstånd från såväl sädd som boskap.⁹ Hos de skotska högländarna brukade

¹ Nord. Museets arkiv. Anna Arwidsson.

² o. ³ Qvigstad. H. II, s. 28.

⁴ Wuttke: anf. arb., s. 112.

⁵ Nord. Museets arkiv: Maja Ericsson.

⁶ Nord. Museets arkiv: Brynhild Wilén.

⁷ Qvigstad: anf. arb. H. 2, s. 19.

⁸ Buschan. Die Sitten der Völker. B. IV. Stuttgart 1922, s. 173.

⁹ Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. Berlin 1900, s. 249.

man nyårsdagen tända enris framför boskapen.¹ Redskap rökta med enris bli ej förtrollade.²

Allt vasst eller spetsigt, som man har kunnat skära eller sticka sig på, har för övrigt brukat användas till skydd mot ont inflytande. Sålunda har man i Egypten mot »onda ögat» begagnat sig av djurtänder, i Portugal och Irland särskilt tänder av varg liksom bland hinduerna av tiger. Hos de sistnämnda ha även tigers vassa klor fått tjäna samma ändamål liksom på den i Ægeiska havet belägna ön Lesbos björnens.³ I Danmark har man likaså till skydd mot häxeri och trolldom brukat att ovan dörrarna sätta upp hartassar med klorna vända utåt.⁴ Som skyddande amuletter ha även förhistoriska pilspetsar m. m. av flinta och sten fått tjänstgöra⁵, men deras huvudsakliga kraft torde ha bestått i deras egenskap av »åskviggare».

Till primitiva stickvapen torde vidare de spetsiga hornen av olika slags djur få räknas. »Han tør ikke ræddes på Gjallarbro for hvasse studehorn» heter det i det norska »Drømmekvæde» i Landstads Folkeviser.⁶ Att horn verkligen använts som stridsvapen torde framgå av en berättelse i »Gylfaginning» i den prosaiska Eddan, där det omtalas, att guden Frey dräpte jätten Belje icke med sitt svärd, som han hade givit till sin skosven, Skirner, utan med ett hjorthorn.⁷

I likhet med andra vassa och spetsiga föremål ha även djurhorn sedan gammalt använts såsom skydd mot ont inflytande. Ända in i våra dagar har det varit vanligt att ovan porten i portlidret och över ingångarna till stall och ladugård sätta upp horn av älg, dovhjort, nötkreatur, gumse o. s. v. för att få lycka med djuren och få dem att trivas. »Det skulle vara så bra med horn» (Bohusl. Dal. Sörml. Uppl.). Råkar i Pommern en fåraherdes hjord ut för

¹ Brand Ellis: *anf. arb.* I, 13.

² P. E. Ericsson 1864 Mpt tillh. Närke Fornminnesförening, Örebro.

³ S. Seligman: *Der böse Blick.* Berlin II, s. 133 ff. 142 och 234.

⁴ E. Tang Kristensen: *Danske Sagn*, 6 Avd. II, Århus 1901, s. 227.

⁵ Seligman: *Der böse Blick*, II, s. 24—26.

⁶ H. F. Feilberg: *Sjæletro.* Danmarks Folkeminder nr 10. Köb. 1914, s. 68.

⁷ Snorre Sturlassons Edda samt Skalda. Övers. från Skandinaviska Fornspråket. (Cnattingius.) Stockholm 1819, s. 44.

någon farsot, måste hornet skäras av gumsen och fästas över staldörren.¹ I Schlesien har det vidare varit brukligt att Valpurgisnatten till skydd mot häxor sätta upp ett fyrgrenigt getabockshorn.² I Afganistan och Belutschistan i Afrika sättes horn av stenbock upp på moské- och befästningsmurar.³ I Italien användas ox- och buffelhorn mot »onda ögat» liksom på den afrikanska kontinenten antilophorn.⁴ Det har även förekommit, att ett helt gumshuvud har kunnat sättas upp, och på ett ställe i Lena socken (Uppl.) hade man till och med alltid en »stallgumse» för att få tur med hästarna.⁵ Att ha en stallgumse var förr ett på herrgårdarna i Skåne allmänt bruk,⁶ liksom man i Mecklenburg och Elsass alltid ställde en bock eller en get i stallet till skydd mot förhåxning.⁷ Andra orsaker sägas dock härvidlag även spela in.

Bruket att uppsätta djurhorn ävensom ett helt djurhuvud över dörrarna förer osökt tanken över till det italienska uttrycket »fare le corne» (göra horn) och den om ett behornat djurhuvud erinrande bild, som handen med de två utsträckta fingren, pek- och lillfingret, därvid företer. Som bekant företages särskilt i Italien denna gest mot det så fruktade onda ögat, varvid fingrarna riktas som ett par horn mot den olycksbringande »jettatoren», vilket iakttages, när man t. ex. möter ett liktåg eller en gammal gumma. Även högt bildade och kultiverade personer kunna taga sin tillflykt därtill, ehuru det då vanligen sker förstulet för att ingen skall se det.⁸ I sina skildringar från Italien låter författaren Ernst Lundqvist en person säga: »för resten har han kanske bara mött en jettatore. Jag har för säkerhets skull ställt in signorans stora oxhorn på hans bord,

Fig. 7. Italiensk amulet. Naturlig storlek. Marie Andrée-Eysn: Volksskundliches aus dem bayerisch-öst. Alpengebiet, s. 118.

¹ Jahn. U. Hexenwesen und Sauberei in Pommern. Breslau 1886, s. 185.

²⁻⁴ S. Seligman. Der böse Blick. Berlin 1910 II, s. 113 ff.

⁵ Nord. Museets arkiv. Anna Arwidsson.

⁶ Meddelat av överste L. af Petersens, Stockholm.

⁷ Seligman: ovan anf. arb.

⁸ Meddelat av signor L. Madesani Deledda, Rom.

det är det bästa mot onda ögon, och signoran har ändå två, tre stycken i sitt rum».¹ Små bilder föreställande såväl horn som »fare le corne» bäras i synnerhet i Italien allmänt som amuletter. På den spanska diktaren Lopes tid (1562—1635) var det ävenså brukligt att till skydd mot trolldom och häxeri bära amuletter förfärdigade av horn eller tänder av vissa djur, vilken sed han gör anspelning på i en av sina pjäser.² Men dylika i profylaktiskt syfte företagna handlingar utföras icke mot en vänskapligt sinnad person; att »peka finger» åt någon är »förskräckligt fult», ett uttryck för förakt och vanvördnad. Man vågar icke ens med fingret peka på något ont, som en person har, utan att bedja den gode Guden om skydd mot följderna av dylik gest,³ och icke heller ger man gärna bort till en vän vassa eller spetsiga föremål såsom knivar, saxar eller nålar för att icke »sticka ut vänskapen», eller »förstöra kärleken». Att skänka bort knivar till fästfolk är sålunda farligt. Något vasst skall man aldrig ge sin käraste, ty:

»Sax och nål och kniv
vännen aldrig giv.
Saxen klipper
nålen sticker,
kniven skär
kärleksbandet mitt isär».⁴

Ett gammalt danskt talesätt säger likaså:

»Knappenaale og Knive
Skal Kærlighed fordrive».⁵

Ger man emellertid bort en nål, måste man, för att icke framkalla ovänskap, noga se till, att man först med den sticker den mottagande i handen, vilken icke heller får tacka för densamma. I Finland skall man med nålen såra »givarinnan», så att blod kommer fram.⁶ Ett sätt är också att ge en femöring i utbyte. Vid lån av

¹ Ernst Lundqvist: Skildringar från Italien. Brända skepp. Stockh. 1921, s. 173.

² K. A. Hagberg: Lope. Stockh. 1907, s. 91.

³ E. Monseur: Le Folklore Wallon. Bruxelles 1892, s. 30.

⁴ Nord. Museets arkiv. Fru Margit Rundgren, Odensgöl.

⁵ Meddelat av underinspektör Elna Mygdal, Köpenhamn.

⁶ Gärda Snåre: Folksed och folkskrock i Kronoby, Finland, i Budkavlen. Vasa 1926, s. 19.

sax eller kniv lämnar man likaså i Frankrike gärna en slant för att förtaga all ond verkan.¹

Men värre, ja rent av en synd är det att företaga en dylik profylaktisk handling mot himmelska väsen såsom sol, måne och stjärnor eller rent av gudomligheten själv. Mot stjärnorna får man sålunda aldrig peka med fingren (Blek. Smål.).² För var gång man så gör, sticker man ut ögonen på en ängel.³ Och pekar man mot regnbågen, får man böld på fingret.⁴ Icke heller må man peka på månen. Enligt en norsk sägen, äro de svarta fläckarna på månen två barn, en gosse och en flicka. De hade en dag varit till bäcken för att hämta vatten, då de fingo se månen, och då stannade de och pekade finger åt den. Det kunde månen icke tåla, utan tog både dem och deras ämbar. Ser man noga efter, kan man också i månen få se både gossen och flickan och vattenspannet, som de bära emellan sig.⁵ Solen får man heller icke peka på, och genom att peka uppåt himmelen säges man vanära Gud.⁶ En egg fick heller aldrig vändas mot solen.⁷ Vändes ett svärd mot solen, blir enligt Storaker dess egg dövad, och det biter icke mer i strid. Som stöd här för anför han ett ställe i Eddans andra kväde om Sigurd Fafnesbane, där det enligt den norska översättningen heter:

»Ingen bland Mænd
Vaaben svinge
sildig mod Maanens
straalende Søster».⁸

I Gödeckes svenska översättning lyder denna vers sålunda:

¹ F. Daleau: Traditions, croyances et superstitions de la Gironde. Bordeaux 1889, s. 50.

² Meddelat av amanuensen S. Svensson, Stockholm; Törner mpt i Linköpings stifts bibliotek enl. avskr. i Nord. museet.

³ Grimm: Deutsche Mythologie. Göttingen 1854.

⁴ Monseur: anf. arb., s. 61.

⁵ J. T. Storaker: Rummet i den norske folketro. Ved Nils Lid. Norsk Folkeminnelag. VIII Kristiania 1923, s. 57.

⁶ Törner enl. avskr. i Nord. museets arkiv.

⁷ R. T. Christiansen: Norske Folkeminne. Norsk Folkeminnelag XII Oslo 1925, s. 111.

⁸ Storaker: Rummet, s. 44.

»Ingen sig vände
i vapenbrak
mot sjunkande sol
syster åt månen». ¹

Men hur grundspråkets: »Engi skal gumna i gögn vega»² rätteligen bör tydas, må språkmännen avgöra.

Emot månen bör man emellertid, enligt lappsk folktro, aldrig sätta upp något vasst föremål, ty då kan den få ärr i ansiktet, så att den blir dunkel och icke lyser. Och som solen hos lapparna ju icke lyser från slutet av november och till slutet av januari, äro de naturligtvis angelägna om att icke göra månen ledsen.³

Man får icke heller lägga en kniv med eggen uppåt, ty då skära Guds änglar fötterna av sig.⁴ Det är angelägnare att vända den än att taga ett barn ur elden.⁵ En gång medan Vår Herre vandrade på jorden, kom han in i ett hus, där ett barn låg nära elden och höll på att bränna sig. Men som en kniv även låg med eggen uppåt, gick han först och lade kniven till rätta, innan han räddade barnet.⁶ Enligt tysk folktro måste, om en kniv ligger med eggen uppåt, de omkringirrande rolösa själarna dansa på den.⁷ En sägen är även, att om en kniv ligger på det sättet, så ser fan på honom.⁸ Och ser man en nål, kniv eller skära ligga med udden emot sig, får man inte ta upp den, ty då sker en olycka av något slag (Uppl.).

Orätt är det till och med att lägga en räfsa med tinnarna upp. Vår Herre kan då göra sig illa,⁹ och få flisor i fötterna av dem,¹⁰ och den som gör så drar olycka över sig. »Det är styggt att se, det tål jag aldrig än att se riva ligga så», utlät sig år 1915 en 79-

¹ Eddan på svenska av O. G. Gödecke. Stockh. 1881, s. 188 v. 23.

² Edda Sæmundar Hinns Froda. A. A. Afzelius. Holmia 1818, s. 184 v. 23.

³ Meddelat av prof. Uno Holmberg, Åbo. (Finska, f. d. ryska lappmarken.)

⁴ Törner: anf. arb. Se även S. Neergaard: Skikk og Brug Folkeminne fra Østerdalen V. Norsk Folkminnelag XVI. Oslo 1927, s. 87.

⁵ Hylthén-Cavallius: anf. arb. I, s. 494.

⁶ Storaker: Rummet, s. 45.

⁷ Brunner: anf. arb., s. 244.

⁸ A. Runestam och I. Samuelsson i »En bok om Värmland» 1921, s. 195.

⁹ Nord museets arkiv. Brynhild Wilén.

¹⁰ Storaker: Rummet, s. 47.

årig dalsländsk torpare.¹ Och i Norge går en sägen om en man, som en gång sade: »jag vet icke vad jag först gjorde, frälsa ett barn, som låg i elden eller vända om en riva, som låg med tinnarna upp.»² Enligt norsk folktro komma änglarna att sticka sig, om en räfsa ligger på så sätt, eller sticker man ut ögat på Gud.³ Inte tål solen heller att ha en rivas tinnar vända mot sig. Den skiner hellre tre (eller sju) alnar ned i jorden, än den ser på en sådan riva.⁴ Under bärgningstiden, då man ju gärna vill ha torrt väder, må man därför noga akta sig för att kasta en räfsa ifrån sig med pinnarna upp, ty då blir det alldeles säkert regn (Jämt. Lappl.).⁵ Samma tro förefinnes även i Danmark, Island m. fl. andra länder.⁶ Likaså är det farligt att bära en räfsa med tinnarna upp, ty då borras det hål i himmelen, »bæres Høvæiret bort», och regnet strömmar ner. När jag i somras vistades på ett gods nere i Kärnten (Öst.) kom jag en dag att kasta undan en räfsa, som låg i vägen i trädgården, så att den kom med pinnarna upp, varvid godsets ägare utbrast: »nej, så får man icke göra, då rider den onde på den». Sålunda ungefär samma påföljd som, enligt den värmländska folktron, den uppåtvända knivsudden medför.

En pall får icke heller ligga med benen i vädret. Ser man det, bör man genast resa upp den. Även härvidlag berättas det, att då Kristus en gång i en stuga såg ett barn, som råkat falla i elden och en pall liggande kullstjälpt, reste han först upp pallen, innan han räddade barnet.⁷

Bland alla magiska skyddsmedel intager emellertid stålet alltjämt en framstående plats. Det »stålas» fortfarande vid alla möjliga tillfällen i det dagliga livet, ehuru väl man därvid ofta anför den gamla satsen: »hjälp det inte, så skadar det heller inte». Ofta dock med det tillägget: »man kan ju aldrig veta». I ovanstående

¹ Nord. Museets arkiv, förf.

² Storaker: Rummet, s. 47.

³ Neergaard: anf. arb., s. 87.

⁴ »Overtro i Hedemarksbygden» i Bygd och Bonde. Kristiania 1919, s. 17 och 30.

⁵ Nord. Museets arkiv. Ella Ohlson.

⁶ H. F. Feilberg: Ordbog over Jyske Almuesmål. Kjøb. 1904—1911, s. 70.

⁷ Uppsala Landsmålsarkiv. 90. 32. K. Karlsson.

utredning har förf. emellertid velat söka visa, att tron på stålets profylaktiska makt alldeles icke enbart berott på själva materien utan på en helt annan egenskap. Jämsides med stålet, och långt innan detta blivit känt, har människan som profylax begagnat sig av föremål, hämtade direkt ur naturens rike. Naturen själv har härvidlag undervisat henne. Så har till exempel vägtisteln liksom även enbusken den betydelsen att mellan sina vasstorniga blad skydda spädare växter mot att förtäras av boskapen eller att nedtrampas av djur eller människor.¹ Vissa med vassa tornar försedda träd och buskar bilda ogenomträngliga snår och häckar. Av de behornade djuren har människan även lärt sig att använda deras horn som strids- och skyddsvapen.

Det är överallt den vassa, spetsiga egenskapen hos de till skydd använda redskapen, som drivit undan fientligt sinnade väsen. Att emellertid särskilt föremål av stål kommit att tillskrivas en sådan magisk kraft, och att tron därpå fått en sådan utbredning, beror på att dylika stålredskap visat sig vara mycket verksammare än alla andra.

Men som ofta blivit fallet med en mängd kvarlevande folktroföreställningar, att deras ursprungliga innebörd bortglömts och de glidit över till något annat, torde så även hava skett beträffande stålet. Man har glömt, att stålföremålen ursprungliga betydelse som profylax bestått i deras eggvassa och spetsiga egenskaper, så att till sist vilken stålbit som helst kommit att tillskrivas profylaktisk makt, då det i stället just berott på deras överlägsna förmåga att mer än något annat tjäna som ett »vasst emot», såsom ett hos vårt folk gängse talesätt lyder.

ZUSAMMENFASSUNG.

Unter all den Mitteln, die im Laufe der Zeiten von dem Menschen zum Schutz gegen allerlei Krankheiten, Behexung, Zauberei und Spuk angewandt worden sind, nimmt der Stahl einen hervorragenden Platz ein. Die prophylaktische Kraft des Stahles dürfte indessen ursprünglich nicht lediglich auf dem Material beruht haben, sondern auf der scharfen oder spitzen Beschaffenheit der Gegenstände. Die lateinische Benennung des Stahls *acies* bedeutet auch etwas Spitzes oder Scharfes, welche Eigen-

¹ C. A. M. Lindman. Bilder ur Nordens Flora. III Stockholm 1903, s. 1.

schaft gewöhnlich auch als die wesentliche hervorgehoben wird; damit der angewandte stählerne Gegenstand recht wirken kann, muss seine Spitze oder Schneide nach aussen gewandt sein. Die Kenntnis der Metalle gehört jedoch einer späten Periode der Entwicklungsgeschichte des Menschen an. Vorher haben primitivere Schutzmittel den Dienst versehen müssen. Zu den ursprünglichsten Stichwaffen dürfte der Dorn zu rechnen sein. Der Dorn hat vorzeiten auch die Nadel ersetzen müssen. Nach Tacitus pflegten die alten Germanen ihre Kleider mangels Nadeln mit Dörnern zusammenzustecken. Die lateinische Artbezeichnung für einige Stachel- oder Dorngewächse »Spinosa« bedeutet auch etwas, was stachlig und spitzig scharf ist.

Von den Botanikern wird der Weissdorn oder Hagedorn, *Crataegus oxyacantha*, schwedisch *hagtorn*, als das eigentliche Dorngewächs angesehen. Das Wort *hagtorn*, das sich sowohl im Altschwedischen wie im Isländischen findet, bedeutet eigentlich Heckendorn, d. h. Dornstrauch, der als Hecke oder Einfriedigung dient. Schon früh hat man den Hagedorn wegen seiner Dichte und Widerstandsfähigkeit zur Einhegung und Umzäunung benutzt. Nach Carl von Linné pflegten in Schonen die Hecken dadurch gebildet zu werden, dass man in den Boden Weidenstangen einschlug, aus denen dann kleine Zweige nach oben ausschlugen, und zwischen denen Heckenrosen-, Brombeer- oder Schlehensträucher sowie Bocksdorn gepflanzt wurden. Fast ganz dasselbe Verfahren also, das Cajus Julius Caesar in seinem Bericht über den gallischen Krieg und während desselben errichtete Schutzhecken erwähnt.

Der Dorn ist seit alters heilig gehalten worden. Einen Weissdornbaum niederzuhauen war Sünde. Noch zu Beginn des 19. Jahrhunderts wurden die auf alten Hünengräbern in Schonen befindlichen Hagedornhecken als so heilig betrachtet, dass niemand es wagte, eine solche zu beseitigen. Wer es tat, wurde von Krankheit befallen. Auf der Insel Öland soll es vorzeiten einen Hügel gegeben haben, auf dem der Tradition nach Opfer stattgefunden haben, und auf dessen Gipfel ein Zauberdornstrauch gestanden haben soll. Früher sind auch am St. Johannisabend Opfer bei Dornsträuchern dargebracht worden.

Gräber sind vielfach mit Dornsträuchern eingeeht worden, teils, wie in Südafrika, zum Schutz gegen wilde Tiere, teils aber auch um das Grab gegen Gespenster zu schützen. Gespenster, Hexen und Teufel scheuen den Dornstrauch und fliehen vor ihm; in Häuser, die auf diese Weise geschützt sind, können sie nicht hineinkommen. Auch gegen Vampyre sind spitze *Crataegus*-dorne angewandt worden. Schon bei den Juden des Alten Testaments war der Dorn ein allgemein gebräuchliches Prophylaktikum, und in dem alten Rom wurden Hagedornzweige gegen »noxae« und die gespensterhaften »striges« verwendet. Auch andere Stachelpflanzen sind hierbei zur Anwendung gekommen. Auch bei Kulthandlungen mehrerer Völker hat der Dorn eine Rolle gespielt. Mannigfache Sagen haben sich um den Dorn und den Dornstrauch herum gebildet. Einer smäländischen Sage gemäss hatten die Bäume, als sie einst einen König wählen wollten, dazu den Dornstrauch ausersehen als denjenigen, der sie am besten gegen die Menschen würde verteidigen können. An die prophy-

laktische Kraft der Dornen wird man auch erinnert, wenn man die zackigen Linien sieht, mit denen die Grabgefäße in vorzeitlichen Gräbern oft verziert sind. Es ist wohl anzunehmen, dass sie zu Abwehrzwecken dorthin gesetzt worden sind.

Gleich den Dornsträuchern ist auch der Wacholder, *Juniperus communis* (auch dieser ein beerentragender Baum oder Strauch) als heilig angesehen worden; in ihm wohnen sowohl gute als böse Geisterwesen. Auch der Wacholder kommt auf vorzeitlichen Gräbern vor, und auf den Opferhügeln, die immer noch an Stellen, wo jemand durch einen Unfall umgekommen ist, errichtet werden, besteht das Opfer der Vorübergehenden oft aus einem Wacholderzweig oder einem ganzen Wacholderstrauch. Der Wacholder und Zweige davon sind auch als Schutz gegen böse Geister verwendet worden, welcher Glaube noch unter anderem der Sitte zugrunde liegt, bei Begräbnissen den Weg zur letzten Ruhestätte des Toten mit Nadelreisig zu bestreuen; der Geist des Verstorbenen sollte dadurch gehindert werden wiederzukehren. Wollte der Tote umgehen, so würde er sich an den spitzen Nadeln stechen und dadurch gezwungen werden, wieder in sein Grab zurückzukehren. Die Spitzen der Zweige wurden daher nach dem Kirchhof zu gerichtet. Wacholder gewährte auch einen wirksamen Schutz gegen Hexen, Zauberei und Behexung sowohl von Menschen wie von Tieren. Er wurde ferner viel zur Vertreibung von Krankheiten angewandt. Rauch jagt böse Geister in die Flucht, und eine besondere Kraft wohnt dem Rauch inne, der von Wacholderreisig herrührt.

Alles Scharfe und Spitze ist als Prophylaktikum angewandt worden. Gegen Zauberei und besonders gegen den »bösen Blick« haben die Zähne und Krallen gewisser Tiere Verwendung gefunden.

Zu den primitiven Stichwaffen können auch die spitzen Hörner verschiedener Tiere gezählt werden. In der prosaischen Edda wird erzählt, wie der Gott Frey den Riesen Belje mittels eines Hirschhorns tötete. Hörner sind auch als Schutz gegen bösen Einfluss viel verwendet worden. Eine gewöhnliche Sitte ist es in Schweden, über den Eingängen zu Pferde- und Kuhställen Hörner von Elch oder Rind anzubringen, damit die Tiere gut gedeihen. In Italien werden Tierhörner viel als Schutz gegen den »bösen Blick« gebraucht.

Die Sitte, Tierhörner wie auch einen ganzen Tierkopf mit seinen Hörnern anzubringen, lässt unwillkürlich an die in Italien als Schutz gegen den »bösen Blick« sehr gebräuchliche Geste »fare le corne« denken, wobei die ausgestreckten Finger wie ein Paar Hörner gegen den Unglückbringenden gerichtet werden.

Derartige in prophylaktischer Absicht vorgenommene Handlungen dürfen aber nicht gegen freundschaftlich gesinnte Personen oder Mächte gerichtet werden. Mit dem Finger auf jemand zu weisen, ist ein Ausdruck der Unehrbietigkeit und Verachtung. Auch gibt man einem Freunde nicht spitze oder scharfe Gegenstände, wie Nadeln oder Messer und Scheren, um nicht die Freundschaft zu zerstechen oder zu zerschneiden.

Noch schlimmer aber, ja, geradezu eine Sünde ist es, eine derartige

Handlung gegen ein himmlisches Wesen oder gegen die Gottheit selbst auszuführen. Auf die Sterne oder auf den Mond darf man nicht mit dem Finger zeigen, das zieht schlimme Folgen nach sich. Dadurch, dass man auf die Sonne zeigt, beschimpft man Gott. Auch darf man nicht ein Messer mit der Schneide nach oben hinlegen, sonst schneiden sich die Engel Gottes die Füße daran ab, oder der Teufel sieht auf das Messer. Unrecht ist es auch, eine Harke mit den Zähnen nach oben hinzulegen; der liebe Gott kann sich daran weh tun. Auch verträgt die Sonne es nicht, dass die Zähne eines Rechens ihr zugewandt sind, dann gibt es Regen. Ebenso darf nicht ein Schemel mit den Beinen nach oben gerichtet daliegen.

Unter allen magischen Schutzmitteln nimmt jedoch der Stahl andauernd einen wichtigen Platz ein. Es wird immer noch bei allen möglichen Gelegenheiten im täglichen Leben »gestählt«. In dem Aufsatz hat indessen Verf. zu zeigen versucht, dass die prophylaktische Kraft der Stahlgegenstände ursprünglich auf ihrer Schärfe oder Spitzheit beruht haben muss.

Aber wie das in vielen Fällen bei noch lebenden Vorstellungen des Volksglaubens geschehen ist, dass ihre ursprüngliche Bedeutung vergessen ist und sie einen anderen Inhalt erhalten haben, so dürfte das auch bei den Vorstellungen von dem Stahl als Prophylaktikum der Fall sein. Man vergass, dass die ursprüngliche Bedeutung der Stahlgegenstände hierbei sich auf ihre Eigenschaft der Schärfe oder Spitzigkeit gründete, und es wurde schliesslich jedem beliebigen Stahlstück prophylaktische Kraft zugeschrieben, gleichgültig ob die Form des Stahlstücks wirklich die Möglichkeit darbot, »Scharfes entgegenzusetzen«.
